
KRÓNIKA

ÁTADTÁK A HÍD- ÉS A FORUM-DÍJAT – Az Újvidéki Színház kistermében április 24-én átadták Kalapis Zoltánnak a Híd Irodalmi Díjat, Szombathy Bálintnak pedig a Forum Képzőművészeti Díjat. Az ünnepségen Halasi Rózsa, a Forum-ház igazgatóbizottságának elnöke üdvözölte a közönséget, majd Bordás Győző, a kiadó főszerkesztője beszélt a díjak jelentőségéről. Kalapis Zoltán munkásságát Bányai János méltatta:

A XVIII. századi szótáríró és nyomdász Takáts Rafael Ferenc-rendi barát Kalapis Zoltán *Beitők és képek* című könyvének egyik jelentős hőse. A másik ifjú Oldal István, a becskerekai fényíró. Takáts Rafael, aki a bánáti Padén létesített nyomdát több mint két évszázaddal ezelőtt, „A Nemzetnek Anya nyelvét rendbe szedni” igyekezett, hogy a „Nemzetnek elméje” ne maradjon „homályban”, se „szíve vadságban”, se „törvénye zavarban”. Ez volt életének célja, erre áldozta napjait és tehetségét. A múlt századi Oldal István Becskereket és környékét örököltette meg a fényképezet mesterségének és művészetének egyik legfontosabb hazai kezdeményezőjeként. Évtizedeken át fényképezte Becskerek polgárait, házait és a környék falvait, mégpedig nem pusztán a megörökítés szándékával, hanem alig rejtett művészi, alkotói küldetésének tudatában.

Takáts Rafael és Oldal István joggal tekinthető Kalapis Zoltán munkásságában példaértékű vagy akár modellszerű hősnek, mert bennük ismerhetjük fel a szerző (Kalapis Zoltán) tö-

rekvéseinek, fáradhatatlan munkálkodásának mintáit. A két történelmi hős életrajzából a múlt, közös múltunk bukkan fel az eltelt és örökösen a feledés veszedelmét hordozó idő homályából, munkáik pedig, néhány kinyomtatott és kéziratban maradt szótár, illetve egy sor embert és korát dokumentáló fénykép, azt jelzik számunkra, hogy ennek a vidéknek, szűkebb pátriánknek, ahogyan mondani szokás, vannak maradandó értékei, amelyek egy része ugyan feltárára vár még, de másik része már elénk került, mégpedig éppen Kalapis Zoltán kutatásainak köszönhetően.

Munkáit Kalapis Zoltán művelődéstörténeti írásoknak nevezi. Szerény műfaji meghatározás, de tartalmas nagyon. A művelődéstörténet a tudomány különös területe. Jelentőségét gyakran vitatják el, mert – úgymond – bizonytalanok a határai, hiszen nehéz megmondani, mi tartozik illetékességébe, és még nehezebb megmondani, mi nem vehető művelődéstörténetnek. Ezért erre a tudományra leginkább azt bízzák, amit nemesebbnek vélt társtudományai, amilyen az irodalomtörténet például, nem végeznek el. Így menthetetlenül szűkre szabják vagy esetlegessé teszik feladatait és tartalmát is. Holott a művelődéstörténet sokkal nagyobb és összetettebb feladatot tudhat a magáénak. Leginkább azt, hogy a nemzetet vagy valamely térség évszázadokon át kitermelt (és létesített) értékeit tárja fel, őrizze meg és értékelje az egyéni és a közösségi – kulturális – önismeret keretében.

Nemrégiben arról beszéltem egy másik könyvről szólva, hogy a kisebbségi ember önbi-

zalmát múltjának elvitatásával lehet leginkább megingatni. Űzik is ezt a „meginatást” sokan mostanában. A hagyomány, a múlt ismerete éppen olyan megkülönböztető jegye az egyének és a közösségnek, mint a nyelv. A hagyomány őrzi meg számunkra a világban való eligazodás, az önismeret, a világkép tudattartalmait. A művelődéstörténet pedig a hagyomány fenntartásának egyik különösen fontos szaktudománya.

Kalapis Zoltán ebben a tudományban dolgozik. Az ő írásai, szóljanak akár a nevezetes Bartók család történetéről, iskolák alapításáról és fenntartásáról, festőkről és fényképészekről, betűt rovó és betűt szedő tudós férfiakról, lapalapítókról és újságokról, mondom, az ő írásai, bámerre fordul is szerzőjük kutatói érdeklődése, a hagyomány megőrzésének, a múlt megvilágításának, az életrajz kibogozásának, az értékek feltárásának szándékával születnek. S ekközben az olvasmányosság vonzóbb kritérium szerzőnk számára, mint a túl akkurátus tudományosság. Kalapis Zoltán – képletesen szólva – az újságnak ír, nem a tudós akadémiának. Ezért terjedhetnek az ő gondolatai szélesebb körben is.

A tényeket tiszteli elsősorban, legnagyobb örömet számára a tények forrásvidékének felfedezése jelenti, leginkább pedig az, ha az adott jelenség, a tény és az adat többszintű, rétegzett, s ezek a rétegek feltárhatók, mégpedig újabb adatok és tények kikutatásával. Mert egy múltból származó életrajzi adat vagy kulturisztóriai tény egyrészt az emberi élet dokumentuma, miként a szótár a padéi Takáts Rafael életének része, és miként a becskerei tájfontó vagy családi felvétel Oldal István életrajzának eseménye, de ezzel együtt a kor dokumentuma is, amelyből kiolvashatók a helyi körülmények és adottságok, de kiolvashatók a nagyobb, a globálisabb történelmi és művelődési összefüggések is. Így lehet egy-egy szóértelmezésből, egy-egy esemény dokumentált leírásából a történelem, a szociológia, a kulturális világkép egész rétegzett gazdagságát a múlt homályából felhozni és az elmúlástól megmenteni. Kalapis Zoltán éppen ezt teszi: feltár és leír, és amit feltárt meg leír, szélesebb összefüggések hálózatába helyezi.

A bizottság a Híd-díj odaítélésével Kalapis Zoltán *Betűk és képek* című könyvét tüntette ki, de egyúttal a szerző művelődéstörténeti mun-

kásságát is jutalmazta, ugyanakkor – szerény lehetőségeihez mérten – a művelődéstörténet szakmáját emelte más történeti és művelődési tudományok sorába.

BÁNYAI János

Kalapis Zoltán a következőképpen köszönte meg az elismerést:

Fontos, személyes jellegű bejelentésem van a tisztelt közönségnek: három súlyos szív- és érműtét és négyhavi kényszerszünet után ezen a héten leírtam az első sorokat, lepötyögtettem a napi 1,5–2 gépelt oldalnyi penzumomat. Más-képpen mondvá, Márai gondolatmenetével élve, a vénülő gyöngyhalász, ha nem is olyan fűgén, mint korábban, újra leszállt a tenger fenekére, tempósan szedegetni kezdte, s gyakorlott modulattal átlalvetőjébe helyezte a meleg tengerek ajándékát, a szárnyaskagylókat. Sajnos, mint később kiderült, egyikben sem termett még egy borsónyi nagyságú gyöngyszem sem. Megtörténik elég gyakran, hogy a búvárt nem kíséri a szerencse. Sebak, a kagyló belső rétegét is fel tudják majd használni a mesterek, lesz belőle gyöngyháznyelű kisbicska, kirakott szelence vagy tucatszámra ingomb. . .

Nem untatom tovább hallgatóimat vallo-másszerű közléseimmel, feltehetően most valami mást várnak tőlem. Csak találgathatom, hogy mit, de alighanem mindenkit ki fogok ábrándítani konvencionális soraimmal. Én a Híd-díjat nem várt ajándékként könyveltem el 65. születésnapomra, és gyógyírként tényleges s nem átvitt értelemben vett sebeimre, de persze mindenekelött elismerésként, szatiszfakció-ként, ösztönzésként. Most még csak annyi telik belőlem, hogy megköszönjem a zsűri figyelmét, s egy kicsit bátorságát is, hogy a legtekintélyesebb, az eredendően szépirodalmi díjat egy olyan szerzőnek ítélte, akinek a szépirodalom nem kifejezetten a kenyere. Hálás vagyok a magyar államnak is, hogy lehetővé tette kötetem, illetve köteteink megjelentetését, amely nekem, hadd mondjam el ezt is, nem tartalék honom, ahogy manapság egyesek epésen fogalmaznak, hanem egyik kedves hazám a másik mellett. Örömet meg szeretném osztani azokkal is, akik közvetlenül részt vettek művecském előállításában: a fotóriporter Németh Mátyással, a „társszerzőmmel”, a szerkesztő

Tomán Lászlóval, civakodótársammal, a műszaki és képszerkesztő Maurits Ferencsel, aki olyan könyvet adott a potenciális olvasónak, amelyet tartalmától függetlenül is érdemes kézbe venni.

Az ímént a megosztani kívánt örömről szóltam, pedig manapság a kérdés inkább az, hogy ebben a bolond világban egyáltalán lehetséges-e még a zavartalan öröm, a háborítatlan ünneplés, lehetünk-e derűsek úgy istenigazában, kellemesen érezhetjük-e magunkat mint emberek s mint honpolgárok.

Nekem is most – ha szabad így mondanom: pályafutásom csúcán, a reflektorok fényében – boldognak kellene lennem, de sajnos ez sem lehet felhőtlen. Ha kitekintek a falakon kívül, máris szorongás fog el, a kiszolgáltatottság és a bizonytalanság érzete ejt hatalmába. Távlatlanságunk, egzisztenciális nyomorunk csak további sötét gondolatokat szül, így azt a felismerést is, hogy sorsunk még rosszabbra is fordulhat, ha csoda nem történik.

Mi, magyarok, úgy gondolom, szenvedő részesei vagyunk a délszláv népek véres konfliktusának, félrehúzódasunkat mély gyanakvással mustrálják, de nem jártunk volna jobban akkor sem, ha az egyik vagy a másik fél mellett nyilatkozunk, akkor is csak obskúrus kisebbségek maradtunk volna. Idegen testként kezelnek bennünket, mintha ez a bácskai, bánáti, baranyai vagy szerémségi táj nem lenne a mi szülőföldünk is. Ha netalán szóvá tesszük félelmeinket, szorongatott helyzetünket, fogatkozásunk okait, iskoláink és sajtónk állapotát, az önkormányzatra való jogunkat, szerb barátaink részbeni megértésével találkozunk, de a rendszer emberei általában irgalmatlanul leborítanak bennünket. A legkevesebb, amit kaphatunk, hogy figyelmeztetnek másodrangú polgár mi voltunkra, de rendszerint nem marad el a szemrehányás, a durva minősítés, a fenyegetés sem. Újabban sólymok és egyéb ragadozók röpködnek körülötünk, s karmaikkal hol húsunkba kívánnak marni, hol észak felé mutatnak vele, mintegy azt mondván: mehettek...

Ezekben a léleknyomorító időkben mindenkinek valamilyen módon helyt kell állnia. Mit tehet egy magamfajta ember, akinek az írás, az önismeretre serkentő írás a kenyere? Egyszerűen dolgozik tovább, úgy is mondhatnám, hogy az öregedő gyöngyhalász holnaptól kezdve újra nyakába akasztja a zsákot, s lebukik a mélybe, új lelőhelyek után kutatva. Ennél jobb

megoldást nem tudok, csinálom tehát dolgomat, itt és most, ameddig lehet.

Hogy meddig lehet? Esetemben addig – most már megreperáltan, összefércelve –, amíg fizikai és szellemi erőmből futja, vagy ameddig rám nem török az ajtót a szabadcsapatok fegyveresei... bár reménykedem, hogy ez a szerencsétlenség azért mégse szakad sem rám, sem ráink.

Újvidék, 1993. április 24-én

KALAPIS Zoltán

Az 1992. évi Forum Képzőművészeti Díj nyerteséről, Szombathy Bálintról Sava Stepanov beszélt:

Szombathy Bálint munkásságának sajátos helye van a modern képzőművészetben, s ezt azzal érte el, hogy nem a „konvencionális”, „reprezentatív”, klasszikus művészeti ágak álltak hozzá közel, hanem mindig a „második vonalhoz” tartozott, ahhoz, amely örökösen szembehelezkedett a jugoszláv festészeti, szobrászati, grafikai áramlatokkal. A művész alkotóerejét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy olyan egyéniséggé vált, aki hitelesen közvetíti korának jelenségeit, a teret és az időt, amelyben él. Mára Szombathy Bálint opusa jellegzetessé vált, s nyilvánvaló, hogy ő volt a hetvenes évek művészeti áramlatának vezető egyénisége.

Az alkotó, miközben a modern világ impulzusaira figyelt, változtatta is művészi kifejezésformáit. Ez a változás azonban nem látványosan és hirtelen ment végbe, hanem logikusan illeszkedett a megkezdett munka folyamatába. Új képviselőnek lehetne nevezni azt az irányzatot, amelynek a követője lett a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején. Természetesen Szombathy Bálint megőrizte művészi integritását, és hű maradt alkotói elveihez: műveiben a kép a konceptualista kísérletek eredménye, s amely mégis magán viseli tér és idő nyomait, amelyben élünk, s amelyben a mű létrejött.

Szombathy Bálint alkotásaira a zsűri figyelmét az Ifjúsági Tribünön megrendezett kiállításra hívta fel (1992. XI. 6–26.), valamint az újvidéki Foto galerija kiadásában megjelent, xerográfiai tartalmú mappája. Mind a kiadványt, mind a tárlatot az jellemzi, hogy a művész a

mindennapi életből veszi tárgyait, s sajátos eljárással teszi őket művészi tárgyakká.

1982-től napjainkig Szombathy Bálint a *Magyar Szó* telefaxáról azokat a képeket és küldeményeket őrizte meg, amelyek vonalhibálya folytán keletkeztek, „hibásak” voltak. Ezen a képeken maga az élet látszott a világ minden tájáról, mégis absztrakt műalkotás-ként hatottak. Szombathy saját szenziibilitásának megfelelően válogatott közülük, s a képek olyan vizuális egységet hoztak létre, amelyek új értelmet kaptak, külön esztétikát teremtetek, habár a dokumentarista látást és informatív szándékot továbbra is magukon hordozták. Gazdag metaforikus jelentést kaptak ezek a képek.

Színes xeroxképein Szombathy Bálint az idétnek tulajdonít nagy jelentőséget. Jellegzetesen posztmodern gesztussal olyan képeket, motívumokat kollázsol össze, amelyeket a művészettörténetből ismerhetünk. Nemcsak arról van szó, hogy az alkotó a művészettörténettel folytat párbeszédet, hanem arról is, hogy kontinuitásában látja a civilizációt, annak a tragikumnak a múltbéli eredőit látja meg és folyamatoságát tudatosítja, amelyet ma sorsunként, elkerülhetetlen mindennapjainkként élünk meg.

Természetesen a zsűri nemcsak Szombathy Bálint tavalyi tevékenységét díjazta, hanem egész munkásságát. Tevékenységét a Bosch+Bosch csoportban, konceptualista aktivitásának sokoldalúságát, vizuális költészetét, mail art-produkcióit, neoista munkáit, fróit megnyilvánulásait és képzőművészeti esszéit is értékelte. Munkássága a kor- és sorsfordulók idején bontakozott ki, egy hosszú folyamat legvégén, ahogyan Tomaž Brejc állította, amikor a modernizmus az utolsó fellendülését élte, s átadta helyét a nyolcvanas évek végén a posztmodern lehetőségek sokféleségének. A konceptualizmus kimerülése, a minimalizmus és a formalizmus ridegsége, az európai és amerikai politikában és társadalomban a baloldal vereségét és a jobboldal előretörését kísérő ideológiai kiábrándulás és tehetetlenség, az energiaválság és az újkori nacionalizmus – mindez megváltoztatja a művészetet, a művészetről vallott felfogást is, és háttérbe is szorítja. Ilyen körülmények között a művészetet csak olyan alkotók menthetik meg, akiknek határozott alkotói ki-

állásuk van, mint Szombathy Bálintnak. Ezért mondhatjuk, hogy Szombathy Bálint a legjelentősebb egyénisége nálunk a képzőművészetnek, s bárhogy is gondolkodunk a határokról, mégis azt kell mondanom: a mi térségünkben.

Szombathy Bálint ötletes performance keretében az alábbi szavakkal vette át a díjat:

LÉLEKKOCSONYA

Egy barátom rajzaihoz

„Láss vagyis: látsszék. Tév-látsszék. Mostantól láss vagyis: tév-látsszék”, nyomatékosítja Beckett a tisztánlátás képtelenségének felismerését. Tályog, hályog vagy csak fekete kendős szembekötődsi – ha látszik, akkor látsszék: leköttött szemű emberfigurák ténferegnek, fetrengenek és öklendeznek előttünk, egy ágas filmkamera zümmög az emberi szemideg mesterséges meghosszabbításaként. Érzéketlen elektronika, könnyek nélküli zokogás. Végtagok nélküli lebegés.

A földhöz horgonyzott test búcsút int a tovaszálló léleknek. Egy kéz fekete keresztet emel a firmamentumra: a szívárvány helyén memento mori. A víztarajokon hajó bukdácsol, törzsét sötét tollú madár gyömöszöli a hullámokba, a végzet csörös hírnöke. Miközben Isten malmai csendesen örölnék.

Egy álló és egy lógó ember egymásba ömlesztett feje homokóra: a szájúregekből vízszüggként tör elő az összevont idő. Szemcsék finom pergése helyett gejzirsikoly. Letakart szembogarak – tévlátzatok?

Torz, agonizáló világ. Kivesztek a hályogkövácok, nem ér semmit a receptre kiírt orvosság. Fejfájás, hányinger, keresztre feszítés, boszorkánytánc. Megakadt a lemezjátszón a tű, rágcsál, rágicsál. Bácska, Bánát, Baranya, semmibe foszló táj. Ólomlepedék.

Hát lásd: „Bámulj elhomályosult szavakkal. Elhomályosult árnyakat. Elhomályosult semmit. Elhomályosult homályt. Mindent éppúgy, mint szavak nélkül. Mint amikor sehogyan. . . Újra sehogyan.”

Ite, missa est, semmi harc. De „egy csüggedt szív is több a semmilyennél. Míg nem már-már megszakad”.

SZOMBATHY Bálint

TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁS SZENTELEKY KORNÉLRÓL – Szenteleky Kornél születésének századik és halálának hatvanadik évfordulója alkalmából az újvidéki bölcsészettudományi kar magyar nyelvi és irodalmi tanácske május 25-én tanácskozást szervezett az író munkásságáról, amelyen Bányai János a Szenteleky-vers, Harkai Vass Éva Szenteleky lírai prózája, Juhász Erzsébet Útitarisznya, Faragó Kornélia A krónikák szemléleti íve, Gerold László pedig Arany, Madách – Szenteleky és a hagyomány címmel érkezett. Az ülészak második részében Csányi Erzsébet Tetszések és törekvések, Csáky S. Piroska Szenteleky és az intézményes könyvkiadás, Utasi Csaba Ákácok alatt, Bori Imre pedig Szenteleky barátinője címmel tartott előadást. A tanácskozás anyagát július–augusztusi számunkban közöljük.

A tanszéken a Szenteleky-jubileum alkalmából műveit bemutató kiállítás is nyílt, amelyen Bori Imre akadémikus mondott beszédet.

A Szenteleky emlékére rendezett ünnepség keretében nyújtották át a Sinkó Ervin-díjat, amelyet Utasi Csilla érdemelt ki eddigi kritikusí tevékenységéért.

ÚJABB TÁMOGATÁS KÖNYVEINK MEGJELENTETÉSÉRE – A Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériuma által a határon túli magyar könyvek támogatására meghirdetett pályázat harmadik körének lezárultával újabb tizennégy vajdasági szerző könyve részesült anyagi támogatásban. A Forum Könyvkiadó által beterjesztett javaslatok közül a következő művek részesültek támogatásban: Apró István: Regénybrikket; Bori Imre: Prózatörténeti tanulmányok; Fehér Magda: Írók gyermekkorukról; Herceg János: Régi dolgainkról; Jódal Rózsa: Jégvirágerdőben; Kontra Ferenc: Kalendárium; Mirnics Károly: Kisebbségi sors; Ókrész Károly: A temerini plébánia története; Szabó Palócz Attila: Résnyre nyitva; Szelei István: A peremkultúra élettana; Szenteleky Kornél: Szeretnék szántani; Végel László: Regénytri-

lógia, valamint a Vajdasági Íróportrék című kiadvány és a Mondavilágunk sorozat harmadik kötete, amely Rózsa Sándor történeteit tartalmazza. A budapesti kuratórium még tizenhat kézirat pénzélesének ügyét a következő ülésre halasztotta.

A SZERB NÉP TÖRTÉNETE – A belgrádi Srpska književna zadruga kiadásában megjelent A szerb nép története című többkötetes munka, amely felöleli e nép történetét a Balkán-félszigetre való letelepedésüktől 1918-ig. A könyv megjelenése alkalmából az újvidéki Matica srpska nagyszabású könyvbemutatót tartott, melyen ismert történészek méltatták a kiadvány jelentőségét.

AZ EX SYMPOSION DANILO KIŠ-SZÁMA – A Veszprémben megjelenő *Ex Symposium*, melynek új főszerkesztője Tolnai Ottó, Danilo Kiš-számot adott ki. A kiadvány számos, eddig magyarul meg nem jelent anyagot tartalmaz, többek között Danilo Kiš verseit.

KÉT NÉPRAJZOSUNK DÍJA – Jung Károly, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának tanára *Köznepok és legendák* című, nemrégiben megjelent könyvéért elnyerte a Magyar Néprajzi Társaság Ortutay-díját, amelyet június elején vett át.

Elismerésben részesült Kovács Endre néprajzkutató is, aki a Lakitelek Alapítvány pályázatán majd félezer pályamű versenyében harmadik díjat nyert Doroszló népessége című helytörténeti munkájával.

ELHUNYT URBÁN JÁNOS (1921–1993) – Számunk nyomdai megmunkálása közben érkezett a hír, hogy Szabadkán hetvenkét éves korában elhunyt Urbán János író, költő, műfordító. A negyvenes évektől kezdődően van jelen irodalmunkban. 1977 és 1984 között a szabadkai Üzenet folyóiratot szerkesztette, és folyóiratunknak is munkatársa volt. E számunk Sáfvány-blokkjában minden bizonnyal utolsó versét közöljük.